

Andreopponentens innlegg

Henning Howlid Wærp

Henning Howlid Wærp er professor i nordisk litteraturvitenskap ved UiT – Norges arktiske universitet. Hans siste bokutgivelse er *Fra Wergeland til Knausgård. Lesninger i nordisk litteratur* (red., med Hans Kristian Rustad), fra 2014. Siste artikkel: «Å møte bamsen ansikt til ansikt, det er nå knuppen' (Henry Rudi). – Om isbjørn i norsk Svalbard-litteratur», *Norsk litterær årbok 2016*. Han er også lyrikkanmelder i *Aftenposten*.

henning.waerp@uit.no

I

Det har vært lærerikt og utfordrende å lese Mads Breckan Claudis ph.d.-avhandling om Kristofer Uppdals lyrikk i perioden 1915–1920 – *Bakover, nordover og framover. Framskrittstro, høvdingkult, vitenskap og geografi i og omkring Kristofer Uppdals lyrikk*. Det har også vært en fin sjanse til å på nytt fordype seg i Uppdals lyrikk. Da jeg lagde en antologi over norske prosadikt i 2002, leste jeg meg gjennom forfatterskapet, men det begynner å bli noen år siden, og da hadde jeg et helt spesifikt og smalt perspektiv (Wærp 2002). Men jeg oppdaget at det for en litteraturforsker ikke alltid er lett å jobbe med Uppdal, siden han svært ofte reviderer diktene sine og gir dem ut på nytt i nye samlinger. For eksempel har han to versjoner av den kjente teksten «Innstiget i hagan», ett satt opp som prosadikt, med rett høyremarg (*Hagamannen*, 1939) og ett satt opp i verselinjer som dikt (*Kulten*, 1947). Er dette den samme teksten, eller er det, hvis man vektlegger formen, to forskjellige tekster selv om ordinnholdet nesten er identisk (jf. Wærp 2006)? Man må ofte vurdere ulike utgaver av Uppdals dikt, hva slags endringer har skjedd og hvorfor, og hvilken versjon er best eller mest talende for Uppdal eller for tiden. Slike overveielser gjør da også doktoranden hele tiden, og jeg synes han gjør det på en grundig og reflektert måte. En annen vanskelighet med Uppdal er hans dialektfargete nynorsk der han stadig bringer inn ord som ikke fins i ordlista. Om det er dialekt eller om han også helt privat finner opp ord, kan man rett som det er være i tvil om. Og Uppdal utstyrer da også mange av diktene med ordforklaringer; i diktsamlingen *Snø-rim* fra 1915 har det korte diktet «Skifting» fått hele fjorten ordforklaringer, mens en av de håløygske sonettene i *Altarelden*, fra 1920, har syv ordforklaringer. Disse er da fra forfatterens hånd og ikke fra en ettertidig redaktør, i så fall kunne man faktisk ønske seg flere ordforklaringer. Men om diktene kan være vanskelige på ordplan, er det et tempo og en tenkning og en bildeskaping i diktene som er så medrivende at man gjerne bryner seg litt på enkeltord her og der. Diktene gir mye. Det viser også doktorandens lesninger.

Claudi har grundig undersøkt de samtidige debattene som ble ført i aviser og tidsskrifter, og argumenterer overbevisende for at Uppdals dikt i flere tilfeller kan sees som en respons på dette stoffet, at han deltar i en samtale, at diktene er «handlinger» i et offentlig ordskifte. I dette ligger det samtidig en kritikk av en lyrikklesning som jakter på det allmenngyldige, på det ahistoriske og eksistensielle. Man har, hevder Claudi, i for stor grad sett Uppdal i bildet av en dikter med blikket vendt mot «tilværelsens kosmisk-ideelle sider» (s. 12), eller mot individets utsatte posisjon i et moderne samfunn, i stedet for å anerkjenne Uppdal som en dikter som er aktivt henvendt mot og engasjert i sin samtid. Ved å studere norsk kulturell og intellektuell offentlighet på tidlig 1900-tall, noe som har vært lite vektlagt i litteraturhistorisk henseende, får Claudi fram et annet bilde av Kristofer Uppdal enn det gjengse.

Claudi kritiserer eksplisitt og implisitt en lyrikklesning som mangler berøring med sin historiske kontekst. Mens resepsjonen av romanene til Uppdal ble etablert med utgangspunkt i en forståelse av litteraturen som speiling av eller forsøk på inngripen i samfunnet, har lyrikken i større grad vært lest løsrevet fra dikterens person, eller lest i ideell, eksistensiell eller metalitterær forstand. Claudi ønsker, og lykkes med, å bryte dette skillet ved å lese også Uppdals lyrikk i lys av noen av de historiske omstendighetene den oppstod innenfor, og forstå den som aktivt henvendt til disse.

Lyrikken blir ofte *per se* ikke oppfattet som samfunnsengasjert. Mot dette ønsker Claudi å se dikt som kommunikasjon og historisk situert ytring.

I forordet til *Den store norske diktbogen* (2005) skriver redaktøren Ivar Havnevik innledningsvis dette om lyrikksjangeren: «Et dikt kan gjøre alt det som språklige uttrykk kan gjøre, om det er analytisk tenkning, utbrudd av glede eller skrik fra et forpint følelsesliv» (Havnevik 2005, 23). Ja, kort og godt kan man vel si det sånn. På 1800-tallet kunne en anmeldelse skrives i form av et dikt; forfatteren Andreas Munch anmeldte Ibsens *Gengangere* i et dikt som ble trykt på førstesiden av *Morgenbladet* i 1881. I dag ville nok ikke en avis trykke en anmeldelse i diktform. Det kan kanskje virke som om den eksklusive status diktet i dag har, samtidig har marginalisert sjangeren. Betrakter man lyrikk som den dyreste champagne, blir det sjelden at man inntar den.

Det doktoranden gjør, er å plassere diktet ut i den konteksten det oppsto i. Og det kommer det mye interessant ut av. Han argumenterer for at de geologiske og paleontologiske motivene i Uppdals lyrikk (som isfjell og dinosaurer) ikke bør forstås som at dikteren selv sentrert vender seg vekk fra sin omverden og mot seg selv, men at dikteren vender seg mot sin samtidige offentlighet idet han presenterer dikteriske behandlinger av emner som er oppe i datidens tidsskrifter og aviser. Diktene er ikke bare et produkt av eksisterende diskurser, men er aktivt med på å forme diskursene. Vitenskapen og kunsten inngår for Uppdal – slik Claudi ser det – i en felles anstrengelse for å bringe mennesket til et høyere nivå av erkjennelse, og det er kunsten som kan bringe det lengst og høyest.

Jeg skal komme inn på en av disse kontekstene, polarkonteksten, senere, men først si litt om språk og struktur i avhandlingen, det tillegger man gjerne andreopponenten.

II

Språk er det forresten ikke så mye å si om, Claudi skriver godt, rett og slett, ingen krøkkete formuleringer, men gode resonnementer; er det noen små feil, er de av den type man kan

kalle tastefeil og ikke dårlige formuleringer. Claudi har dessuten levert en errataliste som retter opp det aller meste.

Når det gjelder stilen, kan man merke seg at doktoranden sjelden er bombastisk i sine utsagn. Motforestillinger reises ofte av ham selv, som når han et sted sier at dette kan være en «potensielt hardt rammende metodologisk innvending» (s. 71). Det er modig og redelig gjort. Det er en sikker stemme som preger avhandlingen, men altså med modifierende utsagn, som i «Fortale» til del 1. Fortale høres programmatisk og selvsikkert ut, men på disse syv sidene møter vi beskjedenhetsutsagn *en masse*: «vil forsøke», «skal forsøke», «tror jeg», «skal forsøke», «å forsøke», «tror jeg», «forsøke». Det blir egentlig litt for mye «tror jeg» inniblant. Jeg har telt opp 85 «tror jeg»-forekomster i avhandlingen og 59 forekomster av «jeg tror», noe som utgjør til sammen 144 «tror jeg»-modifiserende utsagn. Det er litt i meste laget. Mange av disse kunne med fordel ha vært strøket. I *Kritikerboka* gir litteratur-anmelder Atle Christiansen dette rådet til en som vurderer litteratur: «Tvil deg ferdig utafør teksten» (Christiansen 2010, 131). Nå er det riktignok aviskritikk Atle Christiansen skriver om, en kritikk som må være både kortfattet og spissformulert, men også i litteraturforskningen er det en grense for hvor mange tvilsmarkører og forbehold man bør komme med.

Når det gjelder fotnoter i avhandlingen er de mange, hele 430. Ofte tenker man som leser: Må denne fotnoten egentlig være med, som note 153: (s. 165): «Uppdal er i sin samtid ikke alene om å skrive dikt tilegnet andre forfattere.» – Og så får man eksempler på det. Eller note 198: «Lignende forestillinger er å finne mange andre steder.» – Og så får vi eksempler på det. Note 242 (s. 239): «Et lignende syn på diktningen går fram når Olaf Bull i ett av sine notater skriver [...]» (s. 239). Og så utlegges dette. Fotnote 341 (s. 318): «Uppdal skriver seg inn i en lang kulturhistorisk tradisjon når han gjør ørnen [til] billedlig uttrykk for suverenitet eller opphøyethet. Allerede i gresk mytologi [...]» – Og så får vi høre om det. Det er også flere veldig lange fotnoter, nr. 274 og nr. 281 er på hele 21 linjer hver, og kommer dessuten ganske tett etter hverandre, mens fotnote nr. 412 og nr. 405 er på 23 linjer. Hvorfor så mye fotnotestoff? Er det problemet med kontekstuelle studier som her kommer til syne? Konteksten kunne alltid ha vært større, eller noe annet kunne ha vært trukket inn. Og så sikrer man seg i fotnotene.

Når det gjelder struktur, er det flere ting å innvende, blant annet når det gjelder kapitlenes plassering. Kapittel 24, i slutten av avhandlingen, heter «Språk og skapelse», men det kunne med fordel ha vært plassert først, i innledningen, istedenfor i avslutningen. For her gis det en forklaring på Uppdals helt spesielle nynorsk, der Uppdal til tider skriver lyrikk ved hjelp av et ordforråd han ikke kan vente at hans lesere deler med ham, og dermed tilsynelatende forvansker forståelsen av diktet. Men som doktoranden skriver, Uppdal kompenserer for dette med ordforklaringer i riksmål under flere av diktene. Uppdal agerer som pedagog, med synet på diktning som språklig oppdragelse, skriver Claudi: Diktningens framtidrettede potensial ligger i at den tar opp i seg og revitaliserer språklige tradisjons-elementer; språket er vendt bakover, men dette inngår i den nasjonalt fremadrettede skapelsen. Samtidig reviderer Uppdal flere ganger sine dikt med tanke på syntaktisk forenkling i et forsøk på å komme leseren i møte (s. 384). Dette er fint påpekt, men kapitlet hadde vært en god inngang til å lese Uppdals ikke alltid lett tilgjengelige nynorsk, og burde ikke ha vært plassert til slutt.

En annen ting når det gjelder struktur: Først på side 66, i kapittel 4, får vi klargjort tekst-materialet og begrunnelsen for det: «Det primære tekstmaterialet i denne avhandlingen er tre av de fire diktsamlingene Uppdal utgir i årene 1915–1920: *Snø-rim* (1915), *Solbløding* (1918) og *Altarelden* (1920)» (s. 66). Vi har før dette vært gjennom flere teorikapitler om å lese lyrikk. Men en avgrensning av materialet burde ha kommet før teorikapitlene, og uansett ikke så sent som på side 66. Siste kapittel i avhandlingen, kapittel 27, heter «'Skriket' – en oppsummering», og man forventer en oppsummering av hele avhandlingen. Men mes-teparten av kapitlet inneholder en *ny* diktlesning. Å bringe inn så mye nytt stoff i oppsum-meringskapitlet fungerer imidlertid ikke godt.

III

Jeg skal fortsette litt med struktur, men da knyttet til kulde- og polartematikken som er så sentral i avhandlingen. På første side kan vi lese følgende om Uppdals dikt i årene 1915 til 1920: «Hos erosdikteren og vitalisten Uppdal blir med ett vinteren, kulden, snøen og isen, etter hvert også mørket, stjernehimmelen og nordlyset, svært sentrale motiver» (s. 9). Doktoranden påpeker at de samme motivene tidligere nærmest har vært fraværende i forfatter-skapet. Andre fortolkere har, ifølge Claudi, sett dette som en vending mot en ekspressiv og jeg-basert eksistensiell lyrikk, mens doktorandens prosjekt er å vise at Uppdals diktning inngår i historiske, sosiale og litterære sammenhenger og er vendt mot og henvendt til sin samtid. Kulde- og vintermotivene ser Claudi i sammenheng med interessen for polarek-spedisjoner i samtiden: «Denne motiviske nyskapningen skjer i en tid da den unge nasjo-nen er samlet i beundring for de norske polarheltenes bragder i Arktis og Antarktis» (s. 9). Dette står på første side og er altså selve anslaget i avhandlingen. Naturvitenskapens fram-skritt, blant annet når det gjelder nordlysforskning, er også en viktig kontekst i avhandlin-gen.

Og dette er veldig interessant, særlig for meg som er med i et arktis-litteraturprosjekt ved Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet.

I de årene som er emne for Claudis avhandling, gir Kristofer Uppdal ut to essaysamlin-ger, *Uverskyer* (1917) og *Andedrag* (1918), og Claudi siterer herfra når han argumenterer for at Uppdal ser sin lyrikk som et bidrag til å bygge opp under den «æra som vitksapsmen-nene, diktarane og kunstnarane har dryst over landet» (s. 10). På samme side, på side 10, får vi et sitat fra Roald Amundsen: «Her er ennå så meget å verge og bygge, store oppgaver å løse.» Dette slår Roald Amundsen fast når han i 1907, året etter at han gjorde seg til fol-kehelt ved å forsere Nordvestpassasjen, holder 17. mai-tale på Akershus festning i Kristia-nia [...] (s. 11). Claudi gjengir et lengre sitat fra Amundsens tale.

Dette er en skikkelig «teaser» i avhandlingen. Men så blir det ikke så mye mer Amund-sen på en stund. Han nevnes kort et par ganger før han dukker opp igjen på side 172, sammen med Fridtjof Nansen, mens det er først i kapittel 17, som heter «Nordover» og i kapitlene deretter, at den nordlige tematikken til fulle følges opp. I mellomtiden har vi lest et kapittel om lyrikkteoretiske betraktninger, et kapittel om tekst og kontekst og metodolo-giske perspektiver – og en rekke kapitler om historien – om Uppdals utvikling fra sykklus-tenkning til framskrittsfortelling, om individets plass i historien, om historisk hukommelse m.m., pluss flere kapitler om høvdingskikkelsen. Alt vel og bra, men det er altså først på

side 250 vi møter kapitlet «Nordover», på et sidetall der andre avhandlinger gjerne allerede ville ha vært avsluttet. Men Claudis avhandling er på 419 sider. (I ph.d.-forskriftene for UiO heter det at en monografi normalt er på 200–250 sider.) Når Roald Amundsen nevnes allerede på andre side i innledningen, må det kanskje sees som en, ja, «teaser», kanskje på samme måte som Fridtjof Nansen bygger opp sin bok *På ski over Grønland* (1890). På tross av tittelen starter Nansen skituren over innlandsisen først på side 327, i kapittel 17. Nansen vet hvordan man bygger opp en fortelling, hvordan *utsettelse* og *retardasjon* er viktige virkemidler. Ved å forhale handlingsforløpet, blant annet ved innlagte sitater fra annen litteratur og ved hele innskutte kapitler av essayistisk art, spennes leserens forventninger. Vi er hele tiden bare *nesten* framme ved iskanten. Dit når vi altså fram først i kapittel 17. Det er hos Nansen. Og hos Claudis: Hvilket kapittel heter «Nordover»? Kapittel 17. Tilfeldighet? Er det *På ski over Grønland* som er forelegget for komposisjonen?

Neppe, og dette var litt spøkefullt framstilt, men det er noe diskuterbart med organiseringen av stoffet, disposisjonen. Allerede i tredje linje i Claudis avhandling får vi høre om det nye motivområdet hos Uppdal: vinteren, kulden, snøen, isen, mørket. Og på slutten av første kapittel får vi høre: «[I]kke minst gjennom polarforskningen har Norge blitt til selve framtidens land [...]» (s. 27). Men det tar lang tid før doktoranden mer direkte adresserer disse spørsmålene.

IV

Jeg hadde fra før ikke lest Uppdals to essaysamlinger, *Uversskyer* (1917) og *Andedrag* (1918), men skaffet meg dem i forbindelse med Claudis avhandling, og tenkte spent at her er det vel mye polarstoff, siden Claudis trekker fram vintermotivene til Uppdal. Men det er det egentlig ikke. Boka *Uversskyer* er reiseessays, Uppdal og kona skal til Stockholm med tog, men så kjøper han feil billett, og de drar til København. De ti første essayene er fra København. Så kommer to essays fra reisen, og syv essays fra Stockholm. De to siste essayene er fra Trondheim. Uppdal liker storbyene, han liker toget, han liker varemagasinene, han liker det moderne med at man kan kjøpe mat fra automater. Og han mener at storbyen ofte er misforstått; når folk blir slitne eller stressa av storbyen, er det fordi de maser rundt og ikke lytter til dens hjerte.

Et essay som doktoranden nøye og godt nærleser, heter «Vinterlandet». Uppdal kjører nordover med tog mot Stockholm (fra København):

Atter ser eg den kvite, reine snøen. Det er mest som eg nærmar meg snøviddene heime i Norig, at det ber til fjells, mot store milevide snøslettur der alt er snø og reint, ikkje rok og uver, men med mergkald, glitrande sol-snø som breier seg over alt sulka, med kulde som gaar inn til beinet, inn i sjæla, til alt sjukt frys burt (Uppdal 1917, 86).

Og videre heter det: «Eg elsker glitrande nysnø, med snø-rim i skogen» (ibid., 131).

Vinter, snø og kulde oppvurderes, Petter Dass og «Nordlands Trompet» nevnes av Uppdal (s. 48 og 64), men noen polarekspedisjoner hører vi ikke noe om. Hva da med neste essaysamling, *Andedrag*, 1918? I denne boka blir Nansen og Amundsen nevnt, men bare nettopp *nevnt*, i en oppramsing, om «æra som vitskapsmennene, diktarane og kunstnarane

har dryst over landet – om minnet um Tordenskjold – um Nansen, Amundsen og Michelsen» (Uppdal 1918, 44). Det er det hele.

Når Uppdal her snakker om en fornyelse fra nord, er det ikke Nord-Norge, men Nidaros han har i tankene, som her: «Landet er stort og vidsveimt, med dagsreiser fraa landsende til landsende. Hovudstaden ligg i ei hyrne langt sørpaa, der norskdomen møter det framande og gaar saman med det [...]» (ibid., 68). Er ikke det positivt? Nei, mener Uppdal, for alt «flyt saman og lagar ein graa millomfarge», og legger til: «Men augo har gaat nordover [...] Og det er mest som ein har høyrd omen langt der nord av ei klokke som med si ringjing har vekt upp det som sov i ein [...]» (ibid.). Hvor er denne klokka? Jo, det er St. Olavsklokka, vi er altså i Trøndelag.

Uppdal var da heller aldri lenger nord enn Trøndelag, der han kom fra – så vidt vi vet. Det eneste arktiske innslaget i sakprosaen er den korte artikkelen om isfjell i *For Bygd og By*, 1912, «Frå Nordishavet og Spitsbergen», en bakgrunnsartikkel for vennen Michaloff Wigdehls skisser og tekster fra Wigdehls tur til Spitsbergen, i 1910. Denne drøfter doktoranden og presenterer godt.

Hvis man leser det utvalget av Uppdals sakprosa som Arild Bye har gjort, *Kamp. Sakprosa i utval* (2012), finner man ingen ting om polarfarerne Nansen og Johansen, Amundsen og Sverdrup og Astrup. Nå er jo ikke dette en komplett utgivelse av hans artikler fra aviser og tidsskrifter, men doktoranden viser heller ikke til noen glemte polfarer-artikler fra Uppdal. Blir det da ikke mest en *gjetning* at Uppdal var så opptatt av stoffet? Doktoranden viser til Bjørnstjerne Bjørnsons begeistrete uttalelser om polarekspedisjonene (s. 200), men ingen uttalelser fra Uppdals side. I Uppdals dikt er det heller ingen arktiske motiver, ut over diktet «Isberget», som doktoranden knytter til *Titanics* forlis, og ikke polarekspedisjoner.

Når jeg leser Uppdals diktsamling *Snø-rim* fra 1915, vil jeg heller ikke si at det egentlig er så mye vintermotiver der. Det er en avdeling bydikt (fra Kristiania), det er en avdeling fra landet, en avdeling fra skogen. Et dikt heter «Vinter», og er om en gammel kvinne som ser ut av vinduet mot snøværet, det er et dikt om «Røytevær» – fuktig vær – med våt snø i skogen. Isbreer nevnes i tre dikt, men da i historiske sveip. Ingen arktiske ekspedisjoner. Og kun titteldiktet, «Snø-rim», er vel et egentlig vinterdikt, der jeget går i «framandt slette-land» og lengter hjem, nordover, til vinterlandet. Å si at polare motiver kommer inn med *Snø-rim*, som doktoranden gjør, virker som en overdrivelse. Det skilles da ikke mellom vinter og snø generelt og det spesifikt polare.

V

Claudi bruker Peter Barrys begrep om dyp og bred kontekst i sin drøfting av kontekstuell litteraturlesning. I boka *Literature in Contexts* (2007) drøfter Barry forholdet mellom det han kaller «dyp kontekst» og «bred kontekst», der han anbefaler litteraturforskeren å fokusere på det første i lesningen av litterære verk, siden «bred kontekst» mer er historikerens domene. «Kontekst» i entall er uansett problematisk, mener Barry, siden det alltid vil være mange mulige kontekster å plassere et litterært verk i. Man må ha blikk for at den konteksten man velger, alltid vil være en konstruksjon; man konstruerer kontekster. Men man kommer nærmere det litterære verket hvis man leter i dybden i stedet for i bredden. Med «dybde» mener Barry det som allerede fins i verket. Den brede konteksten truer med å ta bort verkets indi-

viduelle, originale karakter, mener Barry, og litteraturstudiet kan ende opp med å bli redusert til en del av historiefaget. «Dype kontekster» er derimot unike til det verket som er utgangspunkt for analysen. Mens dypkonteksten allerede er en del av verkets innhold, vil den brede konteksten lett føre langt utover og se bort fra verket som estetisk objekt.

Doktoranden drøfter dette opposisjonsparet og problematiserer det, men velger likevel å definere sin metode som det å beskjeftige seg med den *dype* konteksten. Han sier: «Det er altså en slik dyp eller spesifikk kontekstualisering jeg her vil forsøke å forestå» (s. 58). Og her har han tre tematiske hovedområder: samtidens historiesyn, samtidens høvdingdyrkelse, og: «den tredje er en diskurs knyttet til den geografiske og vitenskapelige utforskningen av og i de arktiske og antarktiske områdene» (s. 59). Jeg synes avhandlingen argumenter godt for at den vitalistiske syklus-tenkningen til den unge Uppdal blir avløst av en framskrittstro på vegne av mennesket og nasjonen. Her har dikterskikkelsen, som en «høvding-figur», en spesiell rolle, han er utenfor samfunnet, men samtidig en som fører utviklingen videre. Og doktoranden viser, med utgangspunkt i teorier fra Thomas Carlyle og J. E. Sars, hvordan en slik elitisme begrunnes i fellesskapets beste. Høvdingsskikkelsen blir en viktig nøkkel i lesningen av flere Uppdal-dikt, og videre, når det gjelder en naturvitenskapelig diskurs, er doktorandens påpekning av nordlysforskningens utvikling belysende. Men jeg har flere ganger lest de tre diktsamlingene av Uppdal som er hovedmaterialet, og har problemer med å se at datidens polarekspedisjoner skulle ligge i diktene. – Jeg finner heller ingen ting i Arild Byes biografi *Kristofer Uppdal. Ein mot alle*, 2010, som tyder på at Uppdal skulle være spesielt opptatt av Nansen eller Amundsen, eller polarekspedisjoner i det hele tatt. Polarstoffet kan derfor i høyden omtales som en bred kontekst. Men doktoranden insisterer på å kalle det en dyp kontekst.

VI

For å fortsette med det nordlige: I *Solbløding* (1918) publiserer Uppdal en serie dikt under tittelen «Haaløygiske Sonettar», seksten sonetter om Hålogaland. Forfatterne Petter Dass, John Klæbo, Jonas Lie, Elias Blix, Knut Hamsun og Bernt Lie får sine sonetter, i tillegg til Ishavsbyen (Tromsø); fjellene, folket, våren og snølandet får også sine sonetter, men det er ikke noe om ishavsfangst eller polarekspedisjoner, f.eks. om ishavsskipper og is-los Elling Carlsen fra Tromsø som var den første til å seile rundt hele Svalbard, han som fant leirplassen etter Willem Barentsz og som var med på den østerriksk-ungarske nordpolekspedisjon i 1872–74. Men likevel, selve Hålogaland er jo i nord. Navnet Uppdal her bruker, Hålogaland, var sagatidens navn på det nordlige Norge. Senere ble landsdelen kalt Vardøhus len (fra 1576), deretter Nordlandene og Finnmarken (fra 1660), og så, etter 1866: amtene Nordland, Troms og Finnmarken. Det nordlige Norge ble etter kirkelig inndeling også kalt Trondhiems Stift – («Beskrivelse over Nordlands Amt i Trondhiems Stift» heter det i *Nordlands Trompet*) – og senere, fra 1804, ble det nordlige Norge utskilt som eget område under navnet Tromsø Stift. Men poenget mitt er: I 1884 foreslo Nordlændingernes Forening i Kristiania å kalle landsdelen for *Nord-Norge*. Det tidligere navnet Hålogaland ble drøftet, men forkastet; det ble opplevd som tilbakeskuende og ikke det riktige begrepet for den moderne landsdelen i nord de ville kjempe for. Det var nemlig ikke bare åndslivet, men også næringslivet i nord de ville utvikle. Aktive i denne Nordlændingernes Forening som lagde navnet

Nord-Norge, var blant andre Elias Blix og John Klæbo, som Uppdal begge tilegner egne dikt, i avdelingen håløyske sonetter. Det er da paradoksalt at Uppdal velger å bruke den gamle betegnelsen Hålogaland, siden Uppdal ellers, som doktoranden overbevisende påpeker, var framtidsrettet. F.eks. valgte målfolket i Nord-Norge nettopp betegnelsen Nord-Norge og ikke Hålogaland på sitt blad *Lauvsprett*, fra 1907 og framover. Det er også et problem med Hålogaland-betegnelsen at den historisk sett ikke inkluderer Finnmark, men bare dagens Nordland og Troms; i sagaene omtales det nordlige Norge som Hålogaland og Finnmark.

Hva mener da Uppdal med «det håløyske landskapet»? Dette uttrykket bruker doktoranden forresten selv: «Også 'Jonas Lie' [altså diktet] er preget av [...] det håløyske landskapet» (s. 297). Og på side 326 skriver doktoranden: «Jeg tror Setrom kan ha rett når han skriver at «Hålogaland [...] er Noreg meir enn noko anna for Uppdal». Men hva er Hålogaland for Uppdal? Han har ikke vært der, og han virker ikke orientert mot det moderne Nord-Norge. Er det bare Petter Dass og *Nordlands Trompet*, pluss et knippe mer samtidige diktere, som informerer ham? Dette kunne det gjerne ha vært reflektert litt rundt i avhandlingen, siden den ellers er kontekstualiserende i sine lesninger.

Det eneste stedet i Uppdals dikt jeg finner ordet «polar» (foruten i «Isberget») er i «Villdyrmessa» i *Alterelden*. Der heter det i en strofe:

For eg har gange genom djupe skog
inn til rovdyr-hidet,
til polarnatta der isbjørn sturer
i jøkel-kvide.

(Uppdal 1920, 110)

Akkurat dette siterer doktoranden ikke. Det er nå så, men jeg har lyst til å kommentere hvordan diktet avsluttes:

Eg kjenner dyra paa ande-snøset,
eg er kje framand.
For eg kom midt inni dyredraget
som ingen annen.

(*ibid.*, 112)

Hva er det å komme inn i dyredraget, hva betyr det hos Uppdal? I et annet dikt i *Alterelden*, «Natur – kultur», heter det, i starten på diktet: «Han kjem som ein vill fraa den store natur». Og slutten av samme strofe: «Han kjenner ein lov: gjera kroppen til lags. / Naar kroppen krev sitt, ja daa lystrar han straks» (Uppdal 1920, 102).

Dette kan minne om en type anti-sivilisatorisk og anti-moderne naturdyrking som en finner nettopp innenfor deler av polarlitteraturen. Den norske polarforskeren John Giæver (født i 1901 i Tromsø) skrev et par romaner før han begynte med sine ekspedisjonsbøker. Og det er påfallende hvordan det instinktive er framstilt som anti-sivilisatorisk: i *Illgjerningsmand. En Fortælling fra Vildmarken* (1923) får vi høre om en kven (altså en finsk innvandrer til Nord-Norge) som lever i skogene: «Han var et vildt dyr, kvænen. Han hadde stukket med kniv og løst hjerteblodet på folk» (Giæver 1923, 6). Det heter: «Nordskogen eier ingen retfærdighet. Loven siger at styrke er ret. [...] Nordskogens bud [...] Dræpe eller

selv dræpes!» (ibid., 45). Kvenen skyter to samer og spidder en tredje på spyd. I Giævers neste roman, *Mattis fra Helligskogan* (1928), om nordmannen Mattis, et sted i Nord-Norge, er også samene fritt vilt: «Lappene var farlig og onde [...] De stod i pakt med sjølv djevelen og kunde fælslige mørkets kunster» (Giæver 1928, 70). Om Mattis heter det, etter at han har drept en same: «Og han jager videre, en blodstenkt faun gjennom skogen» (ibid., 59).

Det går ikke sjelden etnisk-rasistiske undertoner gjennom polar-skjønnlitteraturen – f.eks. i ishavromanene til Lars Hansen og Aase Kristofersen. Hvordan er det hos Uppdal? I håløyske sonetter er samene representert ved gan og seid, altså det å kaste trolldom over, og sjamanisme. Dette bekjemper da presten Petter Dass. Også i sonetten «Vaaren» får vi høre om seid. Og det skal tilbakelegges/nedkjempes. I sonetten «Fjella» er det samene det henspilles på når det er snakk om brenntorv, der det heter, negativt: «ein trivst nok best med brenntorv-os i trynet» (Uppdal 1920, 135). Hvordan er forholdet sivilisasjon–anti-sivilisasjon/instinkt hos Uppdal? I polarlitteraturens oppvurdering av fysisk og mental styrke, og moralsk overlegenhet, finner man ikke sjelden en nedvurdering av kvenen og samene, en etnisk rasisme. Siden avhandlingen ellers studerer ganske bredt konteksten for de ulike diktene, kunne det gjerne vært mer stoff rundt de håløyske sonettene til Uppdal.

VII

Claudi kaller sin avhandling «sosiohistorisk», men posisjonerer seg ikke i forhold til nyhistorismen. Et annet spørsmål er om en full redegjørelse for en samtidig kontekst alltid er nødvendig i forståelsen av et dikt. Dessuten, når man har bestemt konteksten, kan det føre til reduserende eller nærmest forhåndsbestemte lesninger. Et eksempel på det er doktorandens analyse av diktet «Skifting», fra *Snø-rim*. Uppdals dikt handler om en høstdag der jeget er ute og går. Høstens farger er kommet, men det skildres negativt, som at bladene har fått «sjukleg, gulraud» farge, og tistlen er «blodtung» i sin dusk (Uppdal 1915, 21). Det blåser, men vinden gir ikke noen ny luft, lukten fra råtnende jord framstilles som en stank. I siste strofe kommer det imidlertid inn et *men*:

Men inn under der det moldrest, snart det æser;
liv i renning groført sine røter skyt,
sprett og brydder, syp ett veret so det fræser
retter tunge, kvass av tråss, med vindar ryt.

(ibid.)

En ny vekst er altså i emning, det gror under det som rotner. Dette er et naturdikt, et høstdikt. Videre kan det selvsagt leses allegorisk, som årstidsdikt gjerne gjøres. Men hva dette allegoriske nivået er – om det skal knyttes til jegets liv eller hans sinnsstemning, til naturens liv, nasjonens liv, eller til noe annet – er ikke lett å si. Claudis leseforslag er dette: «Diktet blir en allegori over kulturhistoriens lovmessige omveltninger» (s. 114). Hvor kom dette fra, kan man her spørre, det er jo bare naturbilder i diktet, hverken kultur eller historie. Her er det konteksten som spiller inn, den kontekst Claudie har trukket opp, for i innledningen til diktlesningen heter det: «Med dette for øye kan man lese diktet 'Skifting' [...] som kulturhistoriske endringer allegorisert til årstidsvekslinger [...]» (s. 113). Diktet i seg selv gir

ikke grunnlag for dette, her blir det konteksten som blir styrende. En generell fare ved kontekstuelle lesninger er at den konteksten fortolkeren velger, lett kan bli en nøkkel som fører til heller hardhendte allegoriske lesninger. Når det gjelder «Skifting», synes jeg Claudi er farlig nær en slik innvending, selv om han i andre dikt legitimerer lesningen bedre.

Jeg opplever også konteksten som *for* styrende når det gjelder lesningen av en gruppe dikt i *Altarelden*, de sytten diktene som Uppdal har gruppert under overskriften «Einsemnds-jungelen». Om disse skriver Claudi: «Forestillingen om sjelen som landskap, og nærmere bestemt som et landskap som deler vesentlige kjennetegn med den polare naturen slik den framstilles i tidens polarutforskningsdiskurs, kommer særlig tydelig til uttrykk i diktene som i *Altarelden* er samlet til syklusen «Einsemd» (s. 210). Det er en interessant hypotese, men leser man diktene, finner man ingen polare landskaper. Is nevnes noen ganger, men da i forbindelsen med istid, et forhistorisk landskap, eller med Nivlheim og fimbulvinter fra norrøn mytologi. Ingen polare landskap skildres, tvert imot handler diktet «Vinterlandskap» om en sørnorsk natur med skogåser og stabbesteiner langs veien.

VIII

På tross av disse innvendingene kommer det gjennom Mads Breckan Claudis avhandling fram en ny forståelse av Uppdals dikt i perioden 1915–1920, av hvordan Uppdal ser historien som noe som settes i gang av de «store mænd», «høvdingene», av at naturen og vinterlandskapet er et sted hvor intellektuell og åndelig framgang kan vinnes for dem som kan utstå de harde vilkårene den har å by på. (At Uppdal var spesielt opptatt av polarheltene og polarekspedisjonene, stiller jeg meg som nevnt mer tvilende til.)

En fortjeneste ved avhandlingen er at den viser at Uppdal ser sin lyrikk som på linje med tidens geografiske og vitenskapelige (ut)forskning. Et tidligere motiv hos Uppdal om det syklisk gjentakende er erstattet av et nytt: å se diktningen innenfor rammene av en fellesnasjonal og fellesmenneskelig anstrengelse for å bringe nasjonen, historien og menneskeheten framover.

Gratulerer til Mads B. Claudi med et stort og viktig arbeid!

LITTERATUR

- Bye, Arild (red.). 2012. *Kamp. Sakprosa i utval.* Oslo: Aschehoug.
- Bye, Arild. 2010. *Kristofer Uppdal. Ein mot alle. Biografi.* Oslo: Aschehoug.
- Christiansen, Atle. 2010. *Kritikerboka. Om litteratur, journalistikk og kvalitet.* Bergen: Fagbokforlaget.
- Giæver, John. 1923. *Illgjerningsmand. En Fortælling fra Vildmarken.* Kristiania.
- . 1928. *Mattis fra Helligskogan.* Oslo: Gyldendal.
- Havnevik, Ivar (red.). 2005. *Den store norske diktboen.* Oslo: Pax.
- Uppdal, Kristofer. 1915. *Snø-rim.* Kristiania: Aschehoug.
- . 1917. *Uversskeyer.* Risør: Erik Gunleikson.
- . 1918. *Solbløding.* Risør: Erik Gunleikson.
- . 1918. *Andedrag.* Risør: Erik Gunleikson.
- . 1920. *Altarelden.* Kristiania: Gyldendal.
- Wærp, Henning Howlid. 2002. *Prosadiktet i Norge. En antologi.* Oslo: Aschehoug.
- . 2006. «Grafisk ytre kling-klang? Litt om verselinjer og prosadikt». I «- ut i det ukjente» *Festskrift til Erik Østerud på 70-årsdagen.* Trondheim: Tapir.